

БОРБЕ НЕШИЋ

ИСПОД ЗМАЈЕВИХ КРИЛА

Кад погледам уназад, оно што видим је суматраизам Црњанског и визија да је све са свим у вези и да комедијант случај режира своје представе с далекосежним циљевима. У временској вертикали то изгледа овако: у нашим паорским кућама, *во времја оно*, осим Светог писма и понеке пјесмарице, није било књига. Што се знало, знало се наизуст, а то је десетак епских пјесама и покоја лирска. И обавезно неколико Змајевих, дјечјих: „Мали коњаник”, „Материна маза”, „Пачија школа” и „Циганин хвали свога коња”, највише због оног завичајног стиха „Једном сам се из Ердута враћо с пута”.

Онда је, почетком седамдесетих, стигла серија *Невен*, у режији незаборавног Тимотија Цона Бајфорда, која ће Змаја приближити онима који су понешто у дјетињству прескочили и онима који остају дјеца и кад порасту.

Кад младић, жељан да искуси боемски живот, крене у кафане, дочекаће га Змајеве анакреонтске пјесме или, како Скерлић каже, *алкохолни сѝихови*. Касније, на студијама, кад се буде пажљивије водила брига о знаковима поред пута у завичају, сазнаћу да је пештански купец Јосиф Миловук, из недалеке ми Трпиње, један од оснивача најстарије српске културне и научне установе.

Неколико деценија касније, по службеној дужности, водићу бригу да лишајеви и маховина не прекрију сасвим стихове епитафа које је Змај испјевао Милану Миланковићу, рано преминулом Милутиновом оцу, стихове уклесане у споменик на даљском православном гробљу:

*Сѝан' љуѝниче, сѝан' човече
Да му дуѝи даш
Један оченаш...*

И, као доказ да пјевајући другима и о другима, кажеш понешто и о себи:

*Ко је мноџим био мноџо,
За род дело све шио ј' моџо,
То заслужије.*

У складу с моралом лишавања и одрицања, Змај је, кад је сматрао неопходним, жртвовао свој таленат у политичким борбама за бољу позицију свог народа. Жестоки борац за мањинска права пречанских Срба у Угарској након нагодбе, знао је од свог сатиричног пера да сатвори мач којим је штитио своја политичка опредјељења. Змај је својевремено ишао у хрватски Сабор да би заговарао идеју слоге и тијесне сарадње Срба и Хрвата. Сумњам да би та прича тамо данас била добродошла, у вријеме кад Змајеви сународници из страха мијењају имена, кад се чекићем насрће на њихово писмо а трагови постојања систематски се бришу.

Ето, дакле, неумрлог Змаја, више од вијека након физичког одласка, увијек уз нас. Од оних првих срицаних слогова које ће пригрлити дадаисти и заумни Кручоних до епитафа кроз које се проговара и с онога свијета.

Змај је један од оних који су учествовали у каптирању извора српског књижевног језика кад је требало ту живу воду усмјерити према жедним устима. Тој грађевини он је дао и темељ и видиковац. Био је свирач на свим лирским жицама, у много чему први, у понечем ненадмашан и ненадмашен. Није био први наш стваралац књижевности за дјецу, али је први изградио систем, отворио непрегледан регистар тема и мотива и антиципирао даљи развој овог књижевног жанра. Колика је Змајева величина на том пољу свједочи чињеница да ће тек тридесетак година послије његове смрти надреалисти донијети нове поетске обрасце ове литературе. Десетак Змајевих пјесама за дјецу живе уписане у народну поетску матрицу на начин о којем сања свако ко се лаћа пера.

Не мање значајан је његов лирски регистар, зањихане амплитуде, од пантеистичког усхићења до трагичне визије живота и спиритуалног помирења са свијетом. Пјесник култа породице, издигао је свој лични удес у универзалне поетске сфере, гдје ђулићи заувјек миришу. Метафора гробља и мотив *свѣтлних гробова*, као извора живота који је вјечан у свом нестајању и као дио космичке саге о рађању и умирању, једна је од најснажнијих у српској поезији.

Морске струје времена теку све брже. Човјек плови по површини и ријетко размишља о оном испод и иза себе. Бљештавило сунца и воде засљепљују га, али он јури напријед у непознато.

Поезија је орфејско окретање у времену и простору. Она покушава да увеже прошло са садашњим и будућим, да на површину извуче благо из дубина. У тој трци поезија која не комунцира са својим временом губи читаоце, неразумијевање поприма опште размјере.

И ту би Змај имао шта да каже:

*Песма мора бӣтӣ светӣа,
Бӣтӣ чистӣа,
Ба̄ц̄ ко звезда у висини
Ш̄то се блӣстӣа.
Мора бӣтӣ бо̄годана,
Племенӣтӣа,
Мора бӣтӣ обасјана,
Истӣнӣтӣа.
Мора ње̄ћӣ из дубине
Срца здрава –
Таква њесма све осваја,
Покорава.*

*Таку њесму љаји, не̄љуј,
Док ње̄ ѡраје!
Не скрнав' је лажном дӯшом,
– Светӣӣња је!*

Сви ми, који живимо у илузији да смо зајахали Пегаза, учили смо се тој вјештини на Змајевом коњићу од столице.

Књигу *Боље је бӣтӣ у мањини* заједнички су објавили Српска књижевна задруга, најстарија издавачка кућа на Балкану, и Српско културно друштво „Просвјета” из Загреба, које чува жар српске културе у Хрватској. Уз захвалност издавачима, изражавам благодарност Матици српској и жирију Змајеве награде који су ме почастили овим високим признањем.*

* Реч приликом примања Змајеве награде, на Свечаној седници Матице српске, у Новом Саду, 16. фебруара 2016. године.